

Анотація

Н.Н.Коляда

Источниковедческая основа исследования истории детского движения в Украине

В статье осуществлён анализ источниковедческой основы истории отечественного детского движения. Обобщены различные научные подходы, автором выделены основные группы источников по проблеме истории детского движения: вещественные источники; кинофотофонодокументы; изобразительные материалы; письменные источники (документы партийных, молодёжных и детских организаций; опубликованные письма, обращения высказывания о юных пионерах партийных, государственных и общественных деятелей; статистические источники; материалы периодической печати, документы образовательных, научных учреждений, учебных заведений и органов народного образования; мемуарная литература, материалы международного детского движения).

Ключевые слова: детское движение, источниковедение, историко-педагогический источник, классификация источников.

Summary

N.M.Koliada

The Source Base Study of the History of Children's Movement in Ukraine

The article analyzes the source-base history of domestic children's movement. Summarizing the different scientific approaches, the author singles out the main sources of problems in the history of children's movement: real sources; filmphotophonodocuments, visual materials, written sources. Particular attention is devoted to the analysis of written sources (documents of parties, youth and children's organizations, published an appeal letters about the Young Pioneers party, government and public figures, statistical sources; materials periodicals, documents of educational, scientific and educational institutions and authorities of public education, memoirs, materials of the international children's movement).

Key words: children's movement, sources, historical and pedagogical source study, source base classification.
Дата надходження статті: «10» вересня 2013 р.

УДК 378 (477.4) «192-193» - 057.87: 930.25 (477)

О.Б.КОМАРНИЦЬКИЙ,

кандидат історичних наук, доцент
(м. Кам'янець-Подільський)

**Правобережне студентство педагогічних вишів України у 1920-1930-х рр.:
аналіз архівних фондів**

У статті аналізується ряд фондів Центральних державних архівів вищих органів влади та управління, громадських об'єднань України, державних архівів Вінницької, Житомирської, Київської, Черкаської, Хмельницької областей, м. Києва, які містять багатогранну інформацію з історії студентства педагогічних навчальних закладів Правобережної України у 20-30-х рр. ХХ ст. Показано інформаційний потенціал архівних джерел, у яких широко представлені нормативно-правові акти більшовицької влади у галузі вищої освіти, документи про формування студентського складу, навчальну та громадсько-політичну діяльність молоді, її матеріальне становище і повсякденне життя.

Ключові слова: фонд, архів, студенти, інститут, технікум, осередок.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Незважаючи на ряд робіт, що з'явилися у 20-ті рр. ХХ – на початку ХХІ ст., дослідження життєдіяльності студентства у 1920-1930-х рр. продовжує залишатися актуальним завданням.

«Білою плямою» української історіографії є питання про формування та діяльність студентської молоді педагогічних навчальних закладів України. Її буття у зазначений період за відсутності спеціальних досліджень з цієї проблематики, тільки певною мірою перебувало у полі наукового інтересу істориків.

Аналіз досліджень і публікацій... Практично відсутні є роботи, у яких було б здійснено ґрунтовний аналіз архівних джерел з історії студентства. Окремі аспекти цієї проблеми знайшли свій відбиток у працях О.Л.Рябченко [1], О.О.Лаврут [2], Х.А.Кравчук [3], В.К.Майбороди [4], В.В.Липинського [5], М.І. Мірошніченко [6], А.А.Сасімова [7].

Формулювання цілей статті... Аналіз фондів Центральних державних архівів вищих органів влади та управління, громадських об'єднань України, державних архівів Вінницької, Житомирської, Київської, Черкаської, Хмельницької областей, м. Києва, які містять багатий матеріал з історії студентства педагогічних навчальних закладів Правобережної України у 1920-1930-х рр.

Виклад основного матеріалу... Важливу групу джерел складають офіційні документи та матеріали правлячої більшовицької партії та уряду з питань освіти, нормативно-правові акти Народного комісаріату освіти та Головпрофосвіти. Вони зосереджені, насамперед, у фонді НКО УСРР (ф.166) Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). Він містить декрети, постанови, положення ВУЦВК та РНК, протоколи засідань, бюлетені РНК, НКО УСРР, колегії Головпрофосвіти України, накази та обіжники НКО та Головпрофосвіти, звіти НКО про стан освіти у республіці, протоколи засідань, звіти губернських і окружних відділів освіти, матеріали та річні звіти про роботу педагогічних навчальних закладів, положення про студентські організації, відомості про соціальний, національний та партійний склад молоді, протоколи засідань комісій по чистці, списки виключених студентів, різні статистичні дані тощо. Важливу інформацію почерпнули із Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України). У фондах 1 та 7 наявні циркуляри, інструкції, положення ЦК КП(б)У та ЛКСМУ, звіти, донесення, тези, інформації, листи губернських комітетів партії та комсомолу про агітаційно-пропагандистську і політосвітню роботу, партійну і комсомольську роботу у вишах, проведення загальнодержавних кампаній на місцях, матеріали про загальний стан вишів, діяльність загонів «легкої кавалерії», доповідні записки про політичні погляди молоді.

Частина документів цієї групи присутні також у фондах обласних державних архівах, зокрема, у фондах Кам'янець-Подільських педінституту (ф.р.302, ф.п.4) і педтехнікуму (ф.р.300) Державного архіву Хмельницької області (ДАХО), Житомирського ІНО (ф.р.98) і Новоград-Волинського педтехнікуму (ф.р.412) Державного архіву Житомирської області (ДАЖО), Вінницьких ІНО (ф.р.1941) та ІСВ (ф.п.292) Державного архіву Вінницької області (ДАВО).

Наступну групу складають матеріали місцевих установ і навчальних закладів, які зберігаються переважно у держархівах Вінницької, Житомирської, Київської, Хмельницької, Черкаської областей та м.Києва.

Окремі документи з історії навчальних закладів загалом, і студентства, зокрема містяться у фондах виконавчих комітетів рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. Так, фонд Кам'янецького окружного виконавчого комітету (ф.р.337 ДАХО) зберігає переписку з НКО УСРР, вишами Кам'янець-Подільського про будівництво навчальних корпусів і студентських гуртожитків. Звіт Кам'янець-Подільського ІНО за 1922 р., накази і звернення Кам'янецького повітвиконкому про шефство над військовими частинами, протоколи засідань пленуму повітового комітету КП(б)У зберігаються у ф.р.337 ДАХО, фондоутворювачем якого став Кам'янецький повітовий виконавчий комітет. У фонді Вінницького окрвиконкому (ф.р.595 ДАВО) представлені відомості про роботу осередків Товариства сприяння обороні, комітету незаможних селян, протоколи засідання окружної комісії з проведення українізації, інформація про роботу Вінницького єврейського педтехнікуму. Поодинокі факти містять фонди виконкомів Державного архіву Черкаської області (ДАЧО). Зокрема, у фондах Шевченківського (Черкаського) окрвиконкому (ф.р.184) йдеться про утворення Черкаського ІНО; Цибулівського райвиконкому (ф.р.2243) – про матеріальне становище студентства; Стеблівського райвиконкому (ф.р.81) – про прийом до вишів.

Значну кількість джерел ми почерпнули з фондів партійних і комсомольських комітетів різних рівнів, які до проголошення незалежності України зберігалися у партійних архівах. Одним із найбільш інформативних є фонд Кам'янецького окружного комітету КП(б)У (ф.п.3 ДАХО), у якому містяться директиви ЦК ВКП(б) з питань освіти, протоколи партійних зборів, бюро осередків КП(б)У вишів Кам'янець-Подільського, переписка з навчальними закладами, вирізки з газет, матеріали про «шкідницьку» діяльність «троцькістів і націоналістів». У фонді Подільського губернського комітету КП(б)У (ф.п.1 ДАВО) наявні протоколи засідань губернської комісії по прийому у навчальні заклади, циркуляри, інструкції, правила прийому, донесення, запити про надання місць у вишах, протоколи зборів бюро осередків ВНЗ м. Вінниці, комісій з перевірки успішності студентів-комуністів. Фонд Вінницького окружного комітету КП(б)У (ф.п.29 ДАВО) зберігає звіти і доповідні записки про стан народної освіти в окрузі, хід українізації, роботу партійних і радянських апаратів у сфері освіти, ліквідацію неписьменності, про роботу навчальних закладів, зокрема Вінницького єврейського педтехнікуму. У ф.п.136 Держархіву Вінницької області (Вінницький обласний комітет КП(б)У) нашу увагу привернули матеріали про роботу Бердичівського, Вінницького, Кам'янецького педінститутів, довідки райкомів партії про роботу технікумів області, інформації про стан студентських гуртожитків. Фонд Житомирського окружного комітету КП(б)У (ф.п.85 ДАЖО) містить переписку з ЦК КП(б)У про «засміченість» «троцькістами» Житомирського учительського інституту, інформацію про результати роботи Житомирського педінституту у 1937 р. Фонд Проскурівського окружного комітету КП(б)У (ф.п.301 ДАХО) зберігає протоколи партійних зборів, засідань бюро партосередку Проскурівського педтехнікуму. Подібні матеріали Бердичівського і Шепетівського педтехнікумів наявні у фондах відповідно Бердичівського (ф.п.88 ДАЖО) і Шепетівського (ф.п.458 ДАХО) округкомів партії.

Інформативними є також фонди повітових і районних комітетів КП(б)У. Так, у фонді Кам'янецького повіткому (ф.п.1 ДАХО) присутні донесення і звіти партійних осередків, протоколи зборів і засідань бюро партосередків вишів Кам'янця-Подільського, переписка по організаційним питанням. Ф.п.12 ДАХО Кам'янець-Подільського райкому містить донесення про культурно-господарський і політичний стан Кам'янця-Подільського, протоколи і матеріали комісії по чистці парторганізацій місцевих педінституту і педтехнікуму. У фонді Проскурівського райкому (ф.п.323 ДАХО) розміщена переписка фондоутворювача з навчальними закладами міста.

Цінні документи з історії студентства представлені у фондах обласних, окружних і міських комітетів ЛКСМУ. У цьому контексті виокремимо фонд Вінницького обкому (ф.п.457 ДАВО), у якому зберігаються доповідні записки працівників обласної і районних комітетів ЛКСМУ про результати обслідування педтехнікумів, інформації райкомів про стан роботи первинних комсомольських організацій, довідки про роботу інститутів і технікумів, стенограми нарад секретарів комітетів комсомолу навчальних закладів, протоколи зборів осередків ЛКСМУ вишів області, переписка з питань прийому до ВНЗ. Фонди Кам'янець-Подільського (ф.п.1602 ДАХО) і Проскурівського (ф.п.1603 ДАХО) окружкомів містять протоколи засідань комісій по чистці комсомольських організацій навчальних закладів цих міст. Крім того, у першому з них знаходимо дані про антирадянську діяльність студентів Кам'янець-Подільського ІНО, роботу «легкої кавалерії». Протоколи зборів засідань бюро осередків Житомирського українського і єврейського педтехнікумів містяться у фонді Житомирського окружкому ЛКСМУ (ф.п.94 ДАЖО), Бердичівського педтехнікуму – у фонді Бердичівського окружкому (ф.п.96 ДАЖО), Кам'янець-Подільських ІНО, ІСВ, педінституту, педтехнікуму – у фонді Кам'янець-Подільського міськкому (ф.п.1605 ДАХО).

Досить повними є фонди первинних партосередків педагогічних навчальних закладів. У цьому контексті виокремимо фонд Кам'янець-Подільського педінституту (ф.п.4 ДАХО), у якому присутні директиви вищестоящих партійних органів, протоколи зборів, засідань бюро осередку, списки членів і кандидатів в члени партії, статистичні звіти, матеріали, звіти про стан роботи осередку, донесення і матеріали про роботу громадських добровільних організацій вишу. У фонд парторганізації Житомирського педінституту (ф.п.211 ДАЖО) розміщено переписку з райкомом КП(б)У, звіти, інформації, протоколи загальних зборів і засідань комітетів осередку, висновки та обстеження роботи первинної організації, списки її членів і кандидатів в члени. Фонд Вінницького педінституту (ф.п.292 ДАВО) зберігає директиви і розпорядження міського парткомітету та обкому КП(б)У, різне листування, протоколи засідань партійного бюро, загальних зборів, мітингів, звіти, плани, матеріали обстеження, доповідні записки про роботу організації, матеріали про проведення посівних кампаній. Подібну документацію містять також фонди Житомирського єврейського педтехнікуму (ф.п.215 ДАЖО), Немирівського (ф.п.476 ДАВО) і Вінницького (ф.п.249 ДАВО) українських педтехнікумів.

Цікаві документи розміщено у фондах губернських і окружних інспектур народної освіти. У фонді Волинського губернського відділу народної освіти (ф.р.31 ДАЖО) наявні протоколи засідань комітету з професійно-технічної освіти, інформації та матеріали про роботу вишів, навчальні програми Волинського ІНО, переписка з різними організаціями про проходження студентами практики, призов молоді на військову службу. Не менш інформативним є фонд Волинської окружної інспектури (ф.р.266 ДАЖО). Він містить звіти про прийом до вишів, про роботу Житомирських українського і єврейського педтехнікумів, Новоград-Волинського і Коростишівського педтехнікумів, бюлетені, протоколи предметних комісій, річні звіти Волинського ІНО, протоколи педнарад та загальних зборів колективів технікумів, переписку з Коростишівським педтехнікумом про організацію навчального процесу. Фонд Шепетівської окружної інспектури (ф.р.1086 ДАХО) об'єднує протоколи засідання окружної комісії та заяви студентів про призначення стипендії, відомості, звіти про стан навчальних закладів, проведення педпрактики, прийом до вишів, циркуляри, розпорядження НКО УСРР, ЦБПС про організацію санітарної освіти студентства, списки студентів Волинського ІНО, Новоград-Волинського і Шепетівського педтехнікумів, правила внутрішнього розпорядку останнього. У фонді Кам'янець-Подільського окрінспектури (ф.р.5 ДАХО) присутні циркуляри, розпорядження, протоколи Подільського губернського комітету професійної освіти, комітету поліпшення побуту студентів, губернської комісії по студентським справам, студентського комітету Кам'янець-Подільського ІНО, донесення та звіти про роботу ІНО, списки студентів, протоколи засідання правління та дані про комплектування цього вишу, анкети навчальних закладів.

Нашу увагу привернули також фонди профспілкових організацій. Так, фонд Кам'янець-Подільського окружного відділення профспілки працівників освіти (ф.р.1566 ДАХО) містить листування з інститутами та технікумами міста, положення про комісії профспілки, протоколи засідань Кам'янець-Подільського окружного бюро пролетарського студентства, загальних зборів

членів профспілки Кам'янець-Подільського ІНО, матеріали комітету профспілки цього вишу. Серед документів фонду Черкаської райради профспілок (ф.р.237 ДАЧО) – протоколи районних конференцій пролетарського студентства, інформації про профспілкову роботу серед студентства, про шефство над селом. У фонді Черкаського повітового бюро профспілки (ф.р.262 ДАЧО) містяться декілька документів, у яких йдеться про прийоми студентів до вишів.

Більшість документів з досліджуваної нами тематики знаходяться у фондах окремих навчальних закладів. У цьому відношенні найповнішими є фонди Державного архіву Хмельницької області. Серед інших за кількістю документів виділяємо фонд Кам'янець-Подільського педінституту (ф.р.302). Тут представлені накази з основної діяльності вишу, протоколи засідань правління, загальних зборів колективу, факультетських рад, комісій по захисту дипломних робіт, програми, навчальні плани, звіти інституту, факультетів, голів екзаменаційних, державних кваліфікаційних комісій, керівників педпрактики студентів, відомості про рух студентів за навчальний рік, академуспівність студентів, про видачу студентам хлібних, продовольчих карток, забезпечення гуртожитком, матеріали з розподілу молодих спеціалістів, документи з особового складу студентів, профспілкового комітету, різні статистичні звіти. У фондах Кам'янець-Подільського (ф.р.300) і Шепетівського (ф.р.2853) українських, Славутського вечірнього (ф.р.2596), Проскурівського польського (ф.р.2597) педтехнікумів зберігаються накази з основної діяльності закладів, протоколи засідань педагогічних, методичних рад, приймальних, кваліфікаційних, циклових комісій з різних предметів, окружної комісії з питань українізації в Кам'янець-Подільському окрузі, загальних зборів викладачів, студентів, співробітників технікумів, матеріали Всесоюзного перепису по технікумах (1927 р.), навчальні плани, програми лекцій, доповідні записки про організацію навчально-виховної роботи, курсові роботи студентів, річні плани, звіти з навчальної, організаційної, політико-виховної, культурно-масової роботи, про роботу з іноземними студентами, правила прийому до технікумів та проведення вступних іспитів, журнали обліку успішності, відвідувань студентів, довідки, посвідчення, списки про проходження студентами практики, заяви про призначення стипендій.

У Державному архіві Житомирської області найзмістовнішим є фонд Житомирського українського педтехнікуму (ф.р.344). Тут наявні розпорядження, протоколи та постанови правління закладу, протоколи засідань комісії зі студентських справ, стипендійних комісій, відомості про набори студентів, академуспівність, хід педпрактики, рух студентів, ремонт навчальних та житлових приміщень, звіт педтехнікуму за 1925-1926 навчальний рік (н.р.), різні статистичні відомості, листування, перелік студентських випускних робіт у 1926-1927 н.р. У фонді Новоград-Волинського педтехнікуму (ф.р.412), нашу увагу привернули протоколи загальних зборів, приймальних комісій закладу, накази, циркуляри, інструкції НКО УСРР про умови прийому студентів, протоколи і робочі плани проведення педпрактики студентами-випускниками, відомості про академуспівність молоді, стан гуртожитків, про розподіл стипендії. Декілька документів ми почерпнули із фонду Волинського (Житомирського) ІНО (ф.р.98): інструкції про проведення прийому студентів, переписка про прийом і відрахування молоді, про перевірку її соціального походження, характеристики студентів.

Державний архів Вінницької області також містить декілька фондів навчальних закладів. Найповнішими є документи Вінницького ІНО (ф.р.1941). Серед них – протоколи засідань ради інституту, педагогічної ради, загальних зборів студентів, накази по вишу, навчальні плани, постанови комісій зі звільнення від плати за навчання. У фондах Вінницького українського педтехнікуму імені Івана Франка (ф.р.1179) вміщено листування з НКО УСРР, обласним відділом народної освіти; Могилів-Подільського педтехнікуму (ф.р.2223) – відомості про склад студентів, їхню успішність, протоколи екзаменів.

У Державному архіві м.Києва (ДАМК) цінну інформацію з історії студентства містять фонди Київських державного педінституту (ф.р.346), Польського педінституту (ф.р.920), російського педтехнікуму (ф.р.359).

Фонди навчальних закладів Державного архіву Черкаської області репрезентують незначну кількість документів. Зокрема, фонд Черкаського педінституту (ф.р.193) вміщує листування з НКО УСРР про організацію кафедр, навчальні плани і програми педпрактики, про набір до вишу, статистичні відомості про склад студентів. Цінною є історична довідка про становище інституту наприкінці 20-х – у 30-ті рр. минулого століття. У фонді Черкаського педтехнікуму (ф.р.203) представлені звіт про роботу закладу у 1928-1929 н.р., про прийом до вишу у 1929-1930 н.р. Фонд Корсунського педтехнікуму (ф.р.198) зберігає протоколи засідань студентського профкому, у яких йдеться про громадську роботу молоді. У фонді Уманського педінституту не збереглося жодного документу про становлення цього вишу і його діяльність у 30-х рр. Лише в описі до фондів подано невеличку історичну довідку про становище педінституту у цей період.

У держархівах областей представлені і фонди громадських організацій студентів. Зокрема, у Державному архіві Хмельницької області нашу увагу привернули фонди Кам'янецьких окружного і міського бюро пролетарського студентства (ф.р.1584, 986), окружного комітету поліпшення побуту студентів (ф.р.1586), міського студентського кооперативу (ф.р.617). Вони містять постанови, розпорядження, директиви, циркуляри РНК УРСР, НКО УРСР, ВЦРПС, Центрального бюро пролетарського студентства, ЛКСМУ, окружного фінвідділу, накази Кам'янець-Подільського комітету покращення побуту студентів (1925 р.), студентського кооперативу (1934-1935 рр.), положення про студентські земляцтва (1923 р.), протоколи засідань губернських студентських комісій, окружних, міських бюро, правління студентського кооперативу, загальноузівських, стипендіальних комісій, плани роботи, місячні, кварталні, річні звіти, доповіді про виробничо-трудова діяльність, листування з НКО УРСР, губернським, окружним фінансовими відділами, районними виконкомми, місцевими організаціями, вузами, профспілковими організаціями про відкриття та розподіл кредитів, надання студентам матеріальної допомоги, забезпечення гуртожитками, проведення медичного обстеження студентів та з інших питань, статті, листи студентів вишів до газети «Студент Прикордоння» (1929-1930 рр.), фінансові звіти з додатками, звітні відомості про матеріальні цінності, книгу їх обліку, кошториси витрат, книгу відкритих кредитів (1924-1925 рр.), особові рахунки підприємств, відомості на виплату зарплати, списки студентів, заяви про надання матеріальної допомоги, протоколи засідань профспілкових комітетів. У ф.р.2361 ДАЖО комітету поліпшення побуту студентства (КППС) Волині нашу увагу привернули протоколи засідань Волинського губернського та окружного бюро пролетарського студентства, протоколи і звіти КППС та заяви студентів про матеріальне забезпечення, протоколи засідань правління Будинку пролетарського студентства та кошториси на його утримання, постанови конференцій студентів про роботу КППС, списки студентів, протоколи засідань комісії зі студентських справ Новоград-Волинського педтехнікуму. Подібна інформація міститься також у фондах Київського комітету з покращення побуту студентства вишів (ф.р.4594 Державного архіву Київської області), Київського закритого студентського кооперативу (ф.р.716 ДАМК).

Поодинокі документи, у яких йдеться про студентство досліджуваних нами навчальних закладів, зустрічаємо також у таких фондах: ф.р.96 ДАХО Кам'янець-Подільський окружний комітет Товариства Червоного Хреста, ф.р.1508 ДАХО Кам'янець-Подільський окружний комітет Міжнародного товариства допомоги борцям революції, ф.р.3722 ДАХО Кам'янець-Подільський окружний комітет допомоги жертвам інтервенції, ф.р.4636 ДАХО Черкаський обласний відділ спілки журналістів, ф.р.3990 ДАХО Комарницький Н.Ф., журналіст, краєзнавець.

Висновки з даного дослідження... Таким чином, матеріали центральних державних та обласних архівів дають можливість проаналізувати різні аспекти буття студентської молоді педагогічних навчальних закладів Правобережжя у 20-30-х рр. ХХ ст. Документи архівних установ показують політику більшовицької влади у галузі вищої освіти, повідомляють про формування студентського складу, навчальну та громадсько-політичну діяльність молоді, її матеріальне становище.

Список використаних джерел та літератури:

1. Рябченко О. Л. Повсякденне життя студентів радянської України (1921-1936 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : 07.00.01 / Рябченко Ольга Леонідівна. – Харків, 2012. – 39 с.
2. Лаврут О. О. Студентство Радянської України в 20-ті рр. ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 / Лаврут Ольга Олександрівна. – Донецьк, 2004. – 19 с.
3. Кравчук Х. А. Організації студентів в УСРР у 1920-ті рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 / Кравчук Х. А.. – Харків, 2011. – 19 с.
4. Майборода В. К. Становлення і розвиток національної вищої педагогічної освіти в Україні (1917-1992 рр.) : дис... д-ра пед. наук у формі наук. доповіді : 13.00.01 / Майборода Василь Каленикович. – К., 1993. – 58 с.
5. Липинський В. В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : 07.00.01 / Липинський Віталій Володимирович. – Харків, 2001. – 40 с.
6. Мірошніченко М. І. Вища школа Радянської України в 1920-1928 рр.: проблеми розвитку, досвід, уроки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.02 / Мірошніченко Марія Іванівна. – К., 1993. – 16 с.
7. Сасімов А. А. Вища школа Радянської України (1928-1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 / Сасімов Анатолій Анатолійович. – К., 1998. – 16 с.

Анотація

А.Б.Комарницький

Правобережне студентство педагогічних вузів України в 1920-1930-х гг: анализ архивных фондов

В статті аналізується ряд фондів Центральних державних архівів вищих органів влади і управління, об'єднаних в Україні, державних архівів Вінницької, Житомирської,

Киевской, Черкасской, Хмельницкой областей, г. Киева, содержащие многогранную информацию по истории студенчества педагогических учебных заведений Правобережной Украины в 20-30-х гг. Показано информационный потенциал архивных источников, в которых широко представлены нормативно-правовые акты большевистской власти в области высшего образования, документы о формировании студенческого состава, учебную и общественно-политическую деятельность молодежи, ее материальное положение и повседневную жизнь.

Ключевые слова: фонд, архив, студенты, институт, техникум, центр.

Summary

O.B.Komarnitsky

The students of Right-bank Ukrainian pedagogical universities in 1920-1930's: the archival funds' analysis

A number of the Central State Archives of the higher authorities, public organizations of Ukraine funds, public archives of Vinnytsia, Zhytomyr, Kyiv, Cherkasy, Khmelnytsky region, the city of Kyiv, which contain multifaceted information on the student history of teacher training institutions in the Right-bank Ukraine 20-30-s of the XX century are analyzed in this article. Displaying potential information of archival sources, which are well represented higher education normative-legal acts of Bolshevik government, student staff formation documents, educational and socio-political activities of young people, their financial situation and everyday life.

Key words: fund, archive, students, institute, technical school, centre.

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.

УДК 371

Ю.А.КОМІРЕНКО,
аспірант
(м.Умань)

Моральне виховання в кадетських корпусах Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст. у контексті формування військової педагогіки як нової науково-практичної галузі

У статті, на підставі типологічно різних джерел, що висвітлюють дореволюційний досвід кадетських корпусів, розкрито, як у виховній діяльності педагогічних колективів Полтавського, Київського, Одеського та Сумського корпусів у другій половині XIX – на початку XX ст. реалізовувалися керівні вказівки Головного управління військово-навчальних закладів і моральні настанови тогочасної військово-педагогічної думки, репрезентованої насамперед у працях українського військового педагога генерала М.Драгомирова. З'ясовано, що в контексті реформ військової освіти 1860–1870-х рр., незважаючи на суттєву реорганізацію форм, структури та змісту навчально-виховного процесу в кадетських корпусах, які представляли собою початкову ланку в системі військово-навчальних закладів, незмінною лишалася їх головна мета – підготовка кадрових офіцерів; відтак пріоритетний характер належав виховному процесу, спрямованому на формування певного типу світогляду й певних рис характеру та моральних якостей, необхідних військовослужбовцю в реалізації його професійної діяльності.

Ключові слова: кадетський корпус, військова гімназія, навчально-виховний заклад, моральне виховання, морально-вольова підготовка, характер, реформа, військова педагогіка, військова освіта, військовослужбовець.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Тривалий період війн і збройних конфліктів, у які вступила Російська Імперія з середини XIX ст., зростання її мілітаристичних і колоніальних інтенцій – ці й решта факторів спричинили чималу потребу держави в кадрових військових. З метою підготовки професійних кадрів для кількох військових округів Російської Армії: Південно-Західного, Південного і Харківського – у другій половині XIX – на початку XX ст. на території Наддніпрянщини було відкрито чотири кадетські корпуси: Полтавський (1840), Київський (1852), Одеський (1899) і Сумський (1900). Фактична відокремленість від Київського, Одеського та Харківського цивільних навчальних округів і підпорядкованість Головному управлінню військово-навчальних закладів, а не Міністерству народної освіти, визначали певну замкненість їх навчально-виховної системи та пріоритетні цілі військового виховання. Заснування й розвиток кадетських корпусів на українських землях припадає: по-перше, на період, відмітний у плані піднесення педагогічного руху в Росії, пов'язаного зі зростанням уваги до морального виховання; по-друге, на період становлення нової педагогічної галузі – військової педагогіки.

Аналіз досліджень і публікацій... Окремі аспекти виховання в кадетських корпусах дореволюційної Росії в дослідженнях історіографічного спрямування розробляли: М.Алпатов,